

båda handböckerna — Søebø ger dock plats åt den textkritiska dimensionen. — Om nu Hauser och Watson vill betona samspelet mellan text och tolkare i tolkningsprocessen bör de också presentera sina bidragsgivare litet bättre. Søebø ger läsaren mer information på den punkten.

Allmänt skulle jag vilja ha mer av allmän hermeneutisk reflektion och bearbetning i båda handböckerna, ett synliggörande av olika faktorer som påverkar tolkningsprocesser och olika modeller för texttolkning. Kanske kommer sådant material i slutvolymerna. Den amerikanska versionen kan bitvis kännas litet hermeneutiskt harmlös och den europeiska produkten är mycket beroende av ett snävare språkligt-historiskt umgänge med texterna som kanske kunde försvaras på 80-talet men knappast idag. Förhållandet mellan tolkningsmetoder (hermeneutiska regler), kontexter och perspektiv (sociala och psykologiska faktorer) och tolkningsinnehåll (ideologiska faktorer) inom judisk och kristen trostolkning bör bearbetas vidare. Vi ser annorlunda på «the parting(s) of the ways» idag. Jag skulle alltså inför de många och svåra val som redaktörerna ha ställts inför ha valt annorlunda på några punkter men i stort vill jag acceptera deras sätt att lösa sina uppgifter. Nu väntar vi på en handbok om Bibelns receptionshistoria som också tar med bibeltolkningar inom konsten, litteraturen, musiken, filmen, lagstiftningen, osv.

Det är lätt att rekommendera dessa två handböcker för litet olika slag av läsare. De ersätter inte varandra. Vi har all anledning att tacka redaktörerna för att de har tagit initiativet och fått fram de första volymerna och hoppas att de kan få möjlighet att slutföra sina arbeten. De kommer att bli standardverk i sina ämnen. Större insikter i bibeltolkningens historia skulle motverka de förenklingar som inte sällan kommer fram hos både bibelforskare och teologer, för att nu inte nämna kyrkans män och kvinnor. Bibeltolkningens historia är faktiskt en spännande och utmanande läsning för alla som umgås med bibeltexter eller med texter i allmänhet. Den komplicerade, fascinerande tolkningsprocessen, som mycket liknar människans tolkning av livet i övrigt, blir mer genomskinlig.

Birger Olsson

Philip A. Harland: *Associations, Synagogues, and Congregations: Claiming a Place in Ancient Mediterranean Society*. xv + 399 sid. Fortress Press, Minneapolis, 2003.

Under senare år har den socio-politiska bakgrunden till kristendomen kommit att få allt större betydelse.

De senaste decenniernas förändrade syn på den judendomen inom vilken kristendomen uppstod har bl.a. lett till att kristendomens ursprung och dess förhållande till den samtida judendomen och den grekisk-romerska omvärlden ånyo har kommit att bli ett centralt forskningsområde. En viktig aspekt av detta är de antika s.k. kollegiernas betydelse för förståelsen av judendomens och kristendomens plats i det antika samhället.

Syftet med Harlands studie är att jämföra olika kollegier, synagogor och tidiga kristna sammanslutningar i grekiska städer i det romerska Mindre Asien under det första och andra århundradet. Författaren vill särskilt visa hur olika typer av kollegier deltog i stadens angelägenheter och inte alls bör betraktas som sektaristiska grupper. Harland arbetar huvudsakligen med inskriptioner och annat arkeologiskt material för att med hjälp av samhällsvetenskapliga teorier utvinna ny kunskap om den sociala verklighet kollegierna befann sig i.

Boken är indelad i tre huvuddelar som vardera innehåller tre kapitel. I den första föreslår författaren ett nytt sätt att dela in kollegierna med utgångspunkt i sociala nätverksteorier. Kollegierna kunde baseras på hushållet, ett gemensamt ursprung, grannskapet, yrke eller kult och var väl integrerade i stadens liv. Alla kollegier hade också en religiös dimension och gav medlemmarna en gemensam identitet, dock inte på bekostnad av individens relation till staden eller till imperiet.

I bokens andra huvuddel ger Harland exempel på hur framförallt kejsarkulten var en viktig del av kollegiernas verksamhet. Det är huvudsakligen två vanliga uppfattningar författaren bemöter: för det första att kollegiernas existens var ett tecken på att den officiella religionen bara var tomma riter utan reellt andligt innehåll och därför saknade mening för utövarna. Harland visar övertygande att den officiella religionen och de religiösa handlingar som försiggick inom kollegierna var av samma typ och fullt kompatibla med varandra. Trots att betoningen låg på riterna och inte på den individuella upplevelsen finns inte fog för att hävda att grekisk-romersk religion upplevdes som meningslös.

För det andra vänder sig Harland mot uppfattningen att kollegierna generellt befann sig i opposition mot samhällsordningen. Tvärtom visar det arkeologiska materialet att kollegierna var väl integrerade i samhället och att det fanns ett vitt spektrum av möjligheter för kollegierna att delta i den officiella kulten av stadens gudar och av kejsarna. Det finns visserligen belägg för att spänningar förekom men de bör, enligt Harland, betraktas som undantag.

I den avslutande delen koncentrerar författaren uppmärksamheten till synagogor och de tidiga kristna

församlingarna. Judar och kristna var förhindrade att tillbe kejsaren, vilket skulle kunna ha gett upphov till omfattande konflikter. Harland visar emellertid att det finns tecken på att vissa judiska församlingar funnit en slags medelväg genom att avstå från de rent religiösa aspekterna av kulten av kejsaren men ändå erkänna kejsarens politiska ställning. Förmodligen hade olika judiska och kristna grupper flera strategier, vilket antyds av att författaren till Uppenbarelseboken argumenterar för att kristna bör bryta alla kontakter med samhället, något som kan tyda på att andra kristna grupper deltog i samhällslivet på ett sätt som Uppenbarelsebokens författare fann otillbörligt.

Harlands slutsats blir att kejsarkulten inte utgjorde ett allvarligt hot mot vare sig judiska eller kristna grupper. I den mån konflikter med samhället uppstod, var de huvudsakligen lokala och hade sin grund i att judar och kristna uppfattades som illojala mot det övergripande politiska och religiösa systemet.

Generellt sett är detta en alldeles utmärkt bok. Den kraftiga betoningen på kollegiernas integration i det antika samhället är riktig och värd att uppmärksammas. Samtidigt är det svårt att frigöra sig från känslan att Harland här slår in öppna dörrar. Idag råder det närmast total konsensus om att kollegierna inte befann sig i opposition mot samhället. Harlands studie kompletterar emellertid denna bild med arkeologiskt källmaterial och bekräftar alltså vad rent litterära källor tidigare givit vid handen.

I ett avseende hade en ökad analytisk precision varit att föredra. Författaren använder termen «kristna» för att beteckna både Jesustroende judar och Jesustroende icke-judar utan att ta hänsyn till att gruppernas olika religiösa och sociala bakgrund påverkade deras relation till myndigheterna. De svårigheter som Uppenbarelsebokens författare ställde inför var sannolikt andra än de som mötte Diognetusbrevets författare. Att i den avslutande analysen ta hänsyn till att «de kristna» inte utgjorde en homogen grupp ens internt hade kunnat bidra till att ytterligare problematisera den historiska situationen.

Harlands harmoniserande perspektiv kunde också relativiseras ytterligare. I stort är nog den bild han tecknar riktig men under vissa perioder, t.ex. i samband med de judiska krigerna, förfaller det som om konflikter mellan judiska grupper, romerska myndigheter och lokalbefolkning i olika antika städer, varit mer intensiva. Dessa utbrott av anti-judiskhet var sannolikt relevanta också för olika Jesustroende grupper — judiska såväl som icke-judiska.

Dessa kritiska anmärkningar till trots är Harlands bok mycket läsvärd. Till dess främsta förtjänster hör inventeringen och redovisningen av mängder av källmaterial som för många tidigare varit svåråtkomligt. För den som intresserar sig för perioden då kristendo-

men uppstod, utgör Harlands studie ett mycket värdefullt bidrag.

Magnus Zetterholm

Gertrud Yde Iversen: *Epistolaritet och Heilsgeschichte. Eine Rezeptionsästhetische Auslegung des Römerbriefs (Theologie interaktiv, 2)*. 295 sid. Lit Verlag, Münster 2003.

Denna bok är en reviderad version av en doktorsavhandling som Iversen försvarade år 1999 vid Köpenhamns universitet. Utgångspunkten är frågan om Romarbrevets funktion som ett brev, med speciell hänsyn tagen till samspelet mellan texten och dess läsare i själva läsprocessen. Arbetet återspeglar det ökade intresset bland exegeter för texternas funktion (snarare än form) samt för deras läsare (snarare än författare). Men i stället för att fokusera på de omdebatterade frågor som rör brevets läsare under första århundradet, undersöker Iversen de tolkningspotentialer som föreligger i texten för varje (inkl. nutida) individ som ger sig in i läsprocessen. För detta ändamål drar hon nytta av Wolfgang Iversens receptionsetetiska linje. Avsikten är inte att lösa traditionella exegetiska problem i Romarbrevet, utan snarare att söka kasta nytt ljus över dem samt över brevet som helhet.

Boken är indelad i sju kapitel. I en generell inledning presenterar Iversen målsättningen med arbetet, dess metodologiska ram mm. Här presenteras även hennes uppfattning om Paulus syfte med brevet — ett traditionellt exegetiskt problem. Enligt Iversen är Paulus huvudsyfte att genom bekräftelse och rättelse förstärka läsarnas tro, såsom han förklarar i 1:11–12. Brevet som helhet beskrivs som ett «vänskapsbrev av epideiktisk karaktär och litterär status» (s. 2). Att brevet är epideiktiskt innebär att det förstärker något som redan finns. Att det har en «litterär status» syftar på att det under tidens gång har uppnått en normativ ställning som litteratur. Detta är en viktig faktor för Iversens arbete, som till en viss grad skall uppfattas som ett «postmodernt projekt» (s. 5). Avsikten är inte att rekonstruera en historisk verklighet bakom brevet.

Kap. 1 innehåller en introduktion av Iversens receptionsetetiska teorier. I kap. 2 behandlar Iversen brevgrenen och diskuterar Romarbrevets karaktär som ett brev. Detta brev har en «dubbelkaraktär»: Å ena sidan är det ett äkta brev som skrevs till bestämda personer i en bestämd situation vid en bestämd tid. Å andra sidan har det «löst sig ifrån» denna historiska kontext genom att det har lästs av andra personer i olika situationer vid olika tider och har fått en speciell, offentlig status som en del av den kristna kanon. Detta ger Iversen anledning till att läsa Romarbrevet inte bara